

INTERAKČNÁ ANALÝZA V KOLEKTÍVOCH MECHANIZÁTOROV V RASTLINNEJ VÝROBE

G. Blaas, R. Haspra

BLAAS, G. — HASPRA, R. (Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava): *Interakčná analýza v kolektívoch mechanizátorov v rastlinnej výrobe*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeméd., 17, 1981 (1) : 1-11.

Uplatňovanie priemyselných prvkov v materiálnej základni a v organizácii rastlinnej výroby vytvára nové pracovné podmienky a kladie špecifické požiadavky na tvorbu primárnych pracovných kolektívov. Formovaniu pracovných kolektívov treba v riadiacej praxi venovať náležitú pozornosť, pretože kolektívy sú dôležitým spoločenským činiteľom, formujúcim ciele, normy a vzory pracovného správania sa jednotlivých členov. Jednou zo základných otázok je, aké predpoklady vytvára technika, technológia a organizácia práce pre vzájomný styk a ovplyvňovanie ľudí na pracovisku. Príspevok na základe údajov získaných terénnym výskumom analyzuje variabilitu výskytu pracovno-interakčných situácií v dvoch organizačných typoch kolektívov mechanizátorov rastlinnej výroby (územnom a technologickom), pri tradičnej organizácii práce a v technologických linkách, ako aj u rozličných druhov pracovných procesov. Dospieva k záveru, že možnosť pracovnej interakcie v rámci osádky strojového agregátu je daná predovšetkým jeho konštrukčným riešením; v organizácii práce sa odporúča usilovať o trvalé personálne zloženie jednotlivých strojových obslúh. Priemyselné formy organizácie práce, a to najmä koncentrovaním pracovísk a uplatňovaním sukcesívnej alebo simultánnej pracovnej kooperácie, zvyšujú interakčný obsah práce mechanizátorov (pracovníkov na mobilnej poľnohospodárskej technike).

organizácia práce; sociálna organizácia; pracovný kolektív; interakčná situácia

ND 9/17

Industrializačné prvky, ktoré s postupujúcim vedeckotechnickým rozvojom prenikajú do organizácie práce v poľnohospodárstve, vytvárajú reťaz postupných zmien vo vecných, organizačno-technických a riadiacich predpokladoch tvorby pracovných kolektívov. Tieto zmeny sa v podstate odvodzujú od procesu prehlbovania delby práce a majú odlišný priebeh v rastlinnej a živočíšnej výrobe a ďalších činnostiach, majúci charakter výrobných a iných služieb.

Rastlinná výroba, ktorú v súčasnosti charakterizuje prevaha mechanizovaných pracovných procesov, svojimi známymi zvláštnosťami, nadväzujúcimi na osobitný charakter pracovného predmetu, si vynucuje modifikované vzory organizácie práce a pracovných kolektívov, ktoré sa nemôžu tvoriť mechanickým prenesením paradigiem z výrobné sféry klasického priemyslového typu. To prináša so sebou potrebu analyzovať súčasný spôsob vytvárania kolektívov v rastlinnej výrobe a vytýčiť princípy a zásady, opierajúce sa o platné teoretické poznatky sociológie a sociálnej psychológie ako aj o sociálno-politické postuláty, zdôrazňujúce funkciu pracovných kolektívov v socialistickej spoločnosti.

Praktický význam skúmania tejto problematiky spočíva v tom, že dáva do rúk vedúcim pracovníkom nástroje, umožňujúce účinnejšie motivovať ľudí k splneniu stanovených úloh, upevňovať vzťah k práci a pracovnú disciplínu, rozvíjať iniciatívu a tvorivý prístup k úlohám. Pre to je potrebná znalosť sociálnych a sociálno-psychologických mechanizmov, ktoré regulujú pracovné správanie sa jednotlivcov v kolektívoch, podmienok a objektívnych faktorov, ktoré ich utvárajú.

V príspevku predkladáme výsledky analýzy pracovno-interakčných situácií v rôznych organizačných typoch kolektívov mechanizátorov (traktoristov) rastlinnej výroby. Nadväzujeme v ňom na prv publikované práce o pracovných kolektívoch v podmienkach prechodu k priemyslovým formám výroby a organizácie v rastlinnej výrobe (Blaas et al. 1979a,b, 1980).

Objektívnym funkčným základom existencie pracovného kolektívu je deľba práce a kooperácia v podniku. Z nich vychádza organizačný rámec kolektívu, odrážajúci požiadavky optimálnej organizácie pracovných procesov na tom-ktorom úseku výroby.*) Súhrn pracovných činností, ktorých nositeľmi sú jednotliví členovia kolektívu, zabezpečuje zachovávanie pravidiel, zásad a princípov technologickej kooperácie, zameranej na splnenie stanovených výrobných, resp. pracovných úloh (cieľov). Pretože subjektmi pracovnej kooperácie sú ľudia, sociálne bytosti, so svojimi záujmami, potrebami, očakávaniami, hodnotovými orientáciami a postojmi, stáva sa proces technologickej kooperácie procesom sociálnej kooperácie, technická organizácia sa stáva sociálnou organizáciou. Za základný referenčný rámec našej analýzy preto volíme pojem sociálnej organizácie kolektívu. Skôr ako pristúpime k jeho stručnému výkladu, niekoľko slov o pojme sociálna kooperácia.

V sociálnej kooperácii sa odráža kvalita medziľudských vzťahov, ktoré sa vytvárajú v pracovnom kolektíve. Pod pojem sociálnej kooperácie zahrňuje Stollberg (1978) tieto javy:

- politické vedomie a svetonázor členov kolektívu;
- spoločné ciele, súlad individuálnych, kolektívnych a spoločenských záujmov;
- integrovanosť kolektívu, mieru identifikácie členov s kolektívom, výchovu a sebavýchovu v kolektíve, vzťahy vzájomnej pomoci a spolupráce v kolektíve;
- vzťahy medzi vedúcimi a vedenými, štýl vedenia.

Dôležitosť sociálnej kooperácie pre fungovanie pracovných kolektívov potvrdzujú praktické poznatky, ktoré ukazujú, že nedostatky v sociálnej kooperácii na pracoviskách môžu celkom inhibovať samotnú technologickú kooperáciu (konflikty medzi pracovníkmi, nehoda v cieľoch a záujmoch a pod.).

Ako sme už uviedli, naša empirická analýza pracovných kolektívov traktoristov-mechanizátorov RV vychádza z referenčného rámca pojmu sociálnej organizácie kolektívu. Analýza sociálnej organizácie konkrétnych spoločenských útvarov umožňuje získať poznatky o priebehu sociálnych procesov v organizácii a uplatniť ich v procese prehĺbovania spoločenskej aktivity pracovníkov a rozvoja ich osobnosti (Wörterbuch, 1969).

Pri analýze sociálnej organizácie kolektívu si všímame vzťahy, ktoré vznikajú medzi jeho členmi v pracovnom procese. Primárne ich určuje deľba práce a kooperácia v kolektíve a ovplyvňujú ju činitele osobnosti pracovníkov a širšieho sociálneho prostredia. Uvedené vzťahy majú diferencované špecifické obsahy a v súlade s nimi zohrávajú aj rozličné funkcie v existencii sociálnej organizácie kolektívu. Vytvárajú jednotlivé relatívne samostatné štruktúrne rezy sociálnej organizácie. Majú funkčný význam pre ciele sociálnej organizácie, tvoria funkčné prvky pracovného správania sa členov kolektívu. Sú to: interakcia, komunikácia, autorita, kompetencia. Ďalšou skupinou prvkov sociálnej organizácie, ktoré nazývame v danom kontexte sociálno-regulačnými, sú preferencia a satisfakcia. Regulujú pracovné správanie sa členov kolektívu v súlade s individuálnymi a skupinovými potrebami, záujmami,

*) Pracovnými kolektívmi tu rozumieme primárne pracovné útvary ako organizačné jednotky (čaty, špecializované brigády, komplexne mechanizované brigády, osádky technologických liniek).

hodnotami a normami. Je v nich implicitne obsiahnuté formovanie osobnosti pracovníka prostredníctvom celospoločenských a kolektívnych sociálnych mechanizmov pôsobenia.

Postupy tzv. mikroanalýzy práce a ich aplikáciu v poľnohospodárstve rozpracovala E. Horáková, čím vytvorila referenčný rámec sociologického chápania pracovno-organizačných systémov, aplikovateľný aj v súčasných podmienkach (Horáková, 1968). Empirická verifikácia týchto postupov v podmienkach kolektívov rastlinnej výroby sa doteraz neuskutočnila, v čom zohrala zaiste úlohu skutočnosť, že zvláštnosti tohoto odvetvia podmieňujú vznik špecifických vzorcov pracovnej interakcie a kooperácie, odlišných od iných výrobných s trvalými pracovnými miestami (živočišna výroba).

Interakcia je kľúčovým pojmom empirického sociologického myslenia. Stala sa základnou jednotkou sociologického pozorovania pri úsilí po prírodovednej exaktizácii sociologického bádania a súčasne výstavbovým kameňom sociologických teórií, ktorých hlavným predstaviteľom je interakčná teória skupiny G. C. Homansa. Podľa nej (Homans, 1950) tvoria činnosti, interakcie a pocity prvky sociálneho systému skupiny.

Podobne Atteslander vo svojich terénnych výskumoch v priemyslovom prostredí pokladal interakciu za základný prvok sociálnej organizácie podniku. V tomto chápaní (balesovský typ interakcie) ide o interakciu ako napr. nadviazanie kontaktu, styk, vzájomné pôsobenie ľudských indíviu, na rozdiel od sociometrického prístupu k interakcii, chápanej ako sociopreferenčné správanie sa. Interakčné výskumy, pretože vyžadujú náročné pozorovacie techniky, boli realizované väčšinou v laboratórnych podmienkach (E. D. Chapple, C. M. Arensberg, W. P. Whyte, R. P. Bales). Posledne menovaný spracoval výsledky početných empirických pozorovaní do 12 kategórií interakčného správania sa (Bales, 1950). Niektorí autori (Atteslander, 1975) však oprávnene pochybujú o univerzálnej (transkultúrálnej) platnosti balesovskej typológie a vôbec varujú pred neuváženými generalizáciami.

Nie je našou úlohou na tomto mieste podať podrobnú analýzu interakčnej teórie a metodológie. Skôr nám ide o to, aby sme náš prístup k empirickému materiálu oddelili od pokusov odvodzovať od interakčných pozorovaní v malých, väčšinou laboratórnych, skupinách veľké spoločenské teórie a nahradzovať tak vedeckú sociálnoekonomickú a historickú analýzu triedne štrukturovanej spoločnosti.

V empirickej časti našej práce sa pokúsime o vecnú interpretáciu interakčných situácií u členov mechanizátorských kolektívov v pracovnom procese, a to z hľadiska chápania interakcie ako základnej formy sociálneho styku, ktorá je predpokladom vytvárania ďalších atribútov pracovného kolektívu. Na rozdiel od klasických interakčných štúdií nebola predmetom nášho pozorovania samotná interakcia, ale interakčná situácia, ako ju vytvárala organizácia práce. Vychádzame z predpokladu, že realizovanej interakcii predchádza interakčná situácia, sú teda vo vzájomnom vzťahu. Táto metodická simplifikácia bola vynútená technickými možnosťami terénneho výskumu a pokladáme ju za oprávnenú, a to aj vzhľadom na kvantitatívne kategórie ako je frekvencia v čase a rozsah (počet partnerov) interakčných situácií (interakčnou situáciou rozumieme priestorovú blízkosť v priebehu simultánnej alebo sukcesívnej kooperácie, umožňujúcu vzájomný kontakt). O význame priestorovej proximity pre vznik interakcie píše Homans (1950): „Napokon púha skutočnosť, že všetci muži boli umiestnení spolu v jedinej miestnosti, smerovala k zvýšeniu interakcie každého člena skupiny so všetkými ostatnými“.

MATERIÁL A METÓDA

Analytický materiál sme získali v štyroch kolektívoch mechanizátorov rastlinnej výroby, z ktorých tri boli tvorené na územnom princípe (KMB) a jeden na technologickom princípe (brigáda ťažkej mechanizácie).

Použili sme metódu nepriameho pozorovania, t. j. podkladom pre získanie údajov o našich analytických kategóriách boli pracovné záznamy o zadeľovaní do práce, vyhotovené vedúcimi. Technickým nástrojom na zber dát bol Záznamový hárok o zaraďovaní do práce, do ktorého sme v stanovenom časovom rozpätí zachytili druh pracovného prostriedku, jeho osádku, pracovnú operáciu, pracovisko (hon — parcela). Tieto dáta umožnili analyzovať frekvenciu interakčných situácií, počet partnerov a opakovanosť interakčných situácií v zmysle identity partnerov, a to v členení podľa druhu vykonávanej práce a organizačného typu kolektívov.

VÝSLEDKY A DISKUSIA

Naše empirické skúmanie sa opiera o hypotézu, že hustota a obsah interakcií v pracovnom procese sú determinujúcim faktorom pre stupeň sociálnej integrovanosti kolektívu. Mechanizácia jednotlivých pracovných operácií v rastlinnej výrobe individuálnymi pracovnými strojmi viedla k tomu, že väčšinu pracovných situácií mechanizátorov charakterizuje minimum sociálneho kontaktu počas pracovnej smeny. Interakcia sa obmedzuje na sporadický styk s príslušným vedúcim (pokyny k práci, kontrola). Pri individuálnom nasadzovaní strojov sa trvalá interakčná situácia vytvára iba pri tých pracovných operáciách, v ktorých je technicky nutné obsadenie agregátu v konfigurácii mechanizátor (traktorista) a pomocník. Takýmito operáciami sú napr. plečkovanie alebo sejba.

Iná situácia je pri skupinovom alebo linkovom nasadení strojov alebo agregátov, kde dochádza k simultánnej alebo sukcesívnej kooperácii, ktorá je základom vzniku interakčných situácií. Ak podstatou uplatňovania priemyslových foriem organizácie práce je vykonávanie prác v strojových komplexoch a linkách, potom je oprávnená ďalšia hypotéza, že uplatňovanie priemyslových foriem organizácie práce zvyšuje zastúpenie interakčných situácií, teda aj frekvenciu a intenzitu sociálnych kontaktov v pracovnom procese. To súčasne znamená, že sa zvyšuje sociálna náročnosť práce.

Z predchádzajúcich tvrdení vychádza potom aj štruktúra našich empirických pozorovaní. Sledujeme vznik interakčných situácií podľa:

a) druhu vykonávanej práce (aproximatívne reprezentovanej fázami poľných prác),

b) podľa kategórií interakčných situácií, a to v rámci osádky stroja (agregátu), a medzi osádkami strojov pri práci na jednom pozemku alebo medzi osádkami vykonávajúcimi bezprostredne na seba nadväzujúce pracovné operácie,

c) podľa trvalosti interakčných situácií v zmysle identity subjektov interakcie v čase.

Empirické údaje použité v tomto príspevku sme získali z troch JRD (Trnava, Hontianske Moravce, Trhové Mýto) v období od 8. do 18. mája, v druhej etape jarných prác. Išlo o tieto poľné práce: príprava pôdy na sejbu silážnej kukurice, jarné prihnojovanie obilnín a chemická ochrana, zber krmovín, doprava a niektoré ďalšie práce. V uvedených troch podnikoch sa uplatňovala územná organizácia kolektívov mechanizátorov rastlinnej výroby. V brigáde ťažkej mechanizácie v JRD Šaľa sme interakčné situácie zisťovali pri linkovom nasadení strojov v senážovaní krmovín.

inv.č. 5571 ————— P3

INTERAKČNÉ SITUÁCIE V RÁMCI STROJOVEJ OBSLUHY

Ako je známe, pri vykonávaní väčšiny poľných prác je traktorový agregát obsadený jedným pracovníkom — vodičom traktora. Snahou konštruktérov je, aby sa minimalizovala potreba ďalších pomocníkov tak na samohybných, ako aj na závesných pracovných strojoch a náradíach, agregovaných s ťažným prostriedkom. Väčšinu prác vykonávajú teda pracovníci v podmienkach izolácie. V skúmaných kolektívoch až

tri štvrtiny sledovaných pracovných dní pracovali traktoristi sami. Hodnoty podielu takto odpracovaných dní kolísali v jednotlivých kolektívoch v rozpätí od 56 do 89 % počtu dní sledovaného obdobia. Interakčnú situáciu z obsadenia agregátu dvojicou sme zistili u 21 % sledovaných dní v priemere za celý skúmaný súbor. Výskyt interakčných konfigurácií, tvorených trojicou alebo štvoricou pracovníkov, bol len sporadický (tab. I).

I. Interakčné situácie v strojových osádkach — Interactions within the machine operator team

Kolektív	Podiel dní odpracovaných v interakčných konfiguráciách (v %)			
	sám	v dvojici	v trojici	vo štvorici
H. Moravce	56,0	41,3	2,7	0,0
Trnava	88,0	8,5	3,5	0,0
Trhové Mýto	67,9	26,0	4,5	1,5
Šaľa: linka 1	86,7	13,3	0,0	0,0
linka 2	88,9	11,1	0,0	0,0
$\bar{X}$	75,2	21,2	3,1	0,5

Pre tvorbu trvalých interakčných väzieb medzi členmi osádok strojov má rozhodujúci význam faktor času. Vytváranie ustálených foriem komunikácie a vzájomného styku, ako aj socioemocionálnych vzťahov je procesom, ktorý sa realizuje v čase. Preto je dôležité sledovať, aké predpoklady pre trvalosť spomínaných väzieb vytvára organizácia práce tým, že zachováva identitu interakčných konfigurácií na agregátoch v dlhšom časovom rozpätí.

Ako vyplýva z tab. II, v územne organizovaných kolektívoch pracovalo v sledovanom období aspoň dvakrát s tým istým spolupracovníkom

II. Trvalosť interakčných situácií na agregáte — Permanence of the interactions in a machine operator team

Kolektív	Pracovníci (%)		Pracovné dni (%)	
	do opakovaných interakčných situácií		odpracované v interakčných situáciách	
	vstupujúci	nevstupujúci	opakovaných	neopakovaných
H. Moravce	45,5	54,5	73,5	26,5
Trnava	37,5	62,5	44,4	55,6
Trhové Mýto	42,8	57,2	52,9	47,1
Šaľa: linka 1	100,0	0,0	100,0	0,0
linka 2	100,0	0,0	100,0	0,0

okolo 40 % traktoristov, pracujúcich v podmienkach viacčlennej obsluhy. Ak vyjadríme opakovanie interakčných konfigurácií v časových jednotkách, a to podielom dní odpracovaných pri minimálne jednom opakovaní určitej interakčnej konfigurácie na celkovom počte dní odpracovaných pracovníkmi v podmienkach viacčlennej obsluhy, potom získame hodnoty v rozpätí od 44 do 73 %. V technologických kolektívoch v sledovanom období (nemenil sa druh práce) dosahujú oba ukazatele hodnotu 100 %.

Získané údaje teda ukazujú, že opakovanie identickej interakčnej konfigurácie vyplývajúce z uplatňovania viacčlennej obsluhy agregátov sa vyskytuje v územných kolektívoch a pri tradičnej organizácii práce len u menšej časti traktoristov. Existujú ovšem predpoklady pre to, aby sa vytvárali trvalé osádky agregátov aj v dlhšom časovom úseku, ako to ukazuje časové vyjadrenie trvalosti interakčných konfigurácií. Možno z toho usudzovať, že neexistujú technické a technologické dôvody pre zmenu zloženia osádky agregátu (v rámci jedného pracovného postupu), ale len dôvody organizačné. V organizačnom rozhodovaní je však potrebné vo väčšej miere zohľadňovať kritérium pokiaľ možno najdlhšej trvalosti zloženia osádok strojov a agregátov.

Uvedené poznatky umožňujú konštatovať toto: Výskyt viacčlenných obslúh strojových agregátov nie je závislý od uplatnenia formy organizácie práce (je rovnaký pri linkovej organizácii ako aj pri organizácii tradičnej). Rozhodujúce sú technicko-konštrukčné parametre používaných strojových agregátov. O trvalosti osádok rozhoduje organizátor práce.

Linková organizácia práce podporuje stálosť interakčných konfigurácií v strojových obsluhách. Aj v územných kolektívoch pri tradičnej organizácii práce, i keď vykazujú nižší stupeň trvalosti interakčných konfigurácií, existujú zárodky trvalých strojových obslúh. Možno ich pokladať za základné stavebné prvky vytvárania trvalých špecializovaných kolektívov. Zachovávanie stálosti strojových obslúh treba zdôrazniť ako sociálne kritérium organizácie práce.

INTERAKČNÉ SITUÁCIE V RÁMCI PRACOVISKA

Zvláštnosti rastlinnej výroby, vyplývajúce z plošného rozmiestnenia pracovného predmetu, pohyblivého pracovného prostriedku a prerušovaného pracovného procesu, sú určujúce pre formovanie osobitostí pracoviska mechanizátorov ako priestorového a pracovno-organizačného rámca pre vytváranie vzorcov pracovnej interakcie. Pracovisko v rastlinnej výrobe možno všeobecne charakterizovať ako variabilné a nekoncentrované.

Mieru koncentrovanosti pracoviska určuje okrem uvedených prírodných-výrobných činiteľov aj typ organizácie pracovných kolektívov a formy organizácie práce. V kolektívoch vytvorených na územnom princípe platí teoretický predpoklad, že rozptýlenosť pracovísk bude vysoká. Naopak pri technologickej organizácii kolektívu je pri súčasnom uplatňovaní priemyslových foriem organizácie práce vysoká koncentrovanosť pracovísk. (V modelovom poňatí pracuje v prvom prípade kolektív súčasne na viacerých pracoviskách, v druhom prípade na jednom pracovisku). Koncentrácia pracovísk rastie pri uplatňovaní skupinovej

a prúdovej metódy organizácie práce v strojových komplexoch a linkách. Priemyslové formy organizácie práce a využívanie výkonnej techniky vyžadujú sústredenie pracovísk, čím sa radikálne zvyšujú organizačno-technické predpoklady vzniku pracovno-interakčných situácií v sociálnom (človek — človek) a sociotechnickom (človek — stroj — človek) interakčnom systéme.

Prirodzene aj v podmienkach tradičnej organizácie práce vyžaduje v niektorých fázach pracovného procesu technologická nadväznosť pracovných operácií aj ich bezprostrednú časovú následnosť, čím sa vytvára organizačno-technický rámec vzniku pracovno-interakčných situácií pri zachovaní jednoty pracoviska (napr. sejbá — bránenie — valcovanie). Iné pracovné operácie tieto predpoklady nevytvárajú (napr. jesenná orba).

Získaný empirický materiál potvrdzuje platnosť už rozvedených hypotetických tvrdení (tab. III). Pracovisko sme pre účely výskumu definovali ako hon, alebo parcelu, na ktorých pracuje jeden alebo viac agregátov, zapojených do simultánnej, alebo sukcesívnej kooperácie.

III. Interakčné situácie na pracovisku — Interactions at the work place

Kolektív	1.	2.	3.	4.	5.	6.
H. Moravce	60,0	40,0	42,7	57,3	0,0983	2,4
Trnava	64,1	35,9	25,3	74,7	0,1072	3,9
Trhové Mýto	84,1	15,8	31,1	58,9	0,0659	3,4
Šaľa: linka č. 1	100,0	0,0	100,0	0,0	1,000	15,0
linka č. 2	100,0	0,0	100,0	0,0	1,000	9,0

1. Podiel pracovníkov vstupujúcich do interakčných situácií na pracoviskách (v %)
2. Podiel pracovníkov nevstupujúcich do interakčných situácií (na individuálnych pracoviskách (v %))
3. Podiel pracovísk (v %) s vytvorenými interakčnými situáciami na celkovom počte pracovísk
4. Podiel pracovísk bez vzniku interakčných situácií

5. Koefficient interakčných situácií v kolektíve KI $\left(KI = \frac{i}{I} \right)$

i — počet zistených interakčných situácií

I — teoreticky možný počet interakčných situácií

$$I = \frac{N(N-1)}{2}$$

N — počet členov kolektívu

V územných pracovných kolektívoch (H. Moravce, Trnava, T. Mýto) sme zistili podstatne nižšiu frekvenciu interakčných situácií ako u technologicky organizovaného kolektívu (Šaľa). Variabilita hodnôt vnútri skupiny územných kolektívov zväčša vyplýva z neúplne identických podmienok pozorovania (t. j. z určitej rôznorodosti sledovaných pracovných operácií, rôzneho strojového vybavenia ako aj nekontrolovaných prvkov organizácie práce).

Výskyt pracovísk s vytvorenými interakčnými situáciami je u územných kolektívov oproti technologickým asi tretinový (ukazovateľ 3). Podiel členov kolektívov, pracujúcich na pracoviskách umožňujúcich vznik interakčnej situácie, je v územných kolektívoch približne dvoj-

tretinový (ukazovateľ 1). Priemerný počet pracovníkov na jednom pracovisku vyjadruje ukazovateľ 6 a jeho hodnota dosahuje približne štvrtinu hodnôt, nameraných v technologickom kolektíve. Intenzitu interakčných situácií v kolektívoch sme merali koeficientom interakčnej situácie (hodnota koeficientu sa pohybuje od 0 do 1, pričom hodnota 1 znamená, že všetci pracujú na jednom pracovisku). Nízka hodnota koeficientu nameraná v územných kolektívoch (Trhové Mýto — 0,0659, Trnava — 0,1072) svedčí o vysokom stupni rozptýlenosti pracovísk.

INTERAKČNÉ SITUÁCIE PODĽA DRUHU VYKONÁVANEJ PRÁCE

Pretože pracovné kolektívy v RV v priebehu roka vykonávajú širokú paletu pracovných operácií v rozličných technicko-organizačných podmienkach, možno predpokladať vysokú variabilitu výskytu interakčných situácií v čase. Ide o porovnanie predpokladov pre interakciu v práci, ktoré vytvárajú na súčasnej úrovni technického vybavenia práce jednotlivé skupiny pracovných operácií. Kvôli porovnateľnosti podmienok sme vykonali analýzu v jednom kolektíve (Hontianske Moravce) na základe údajov získaných v týchto časových úsekoch:

I. fáza jarných prác (21. 3. — 28. 3.)

II. fáza jarných prác (10. 5. — 16. 5.)

žatevné práce (31. 7. — 4. 8.)

jesenné zberové práce (5. 9. — 9. 9.)

Strojové osádky

Zisťovali sme opäť podiel odpracovaných dní v jednotlivých interakčných situáciách na celkovom počte odpracovaných dní kolektívu v tom — ktorom období (tab. IV). Z údajov tabuľky vyplýva, že najnižší výskyt interakčných situácií vyplývajúcich z obsadenia agregátu je pri jarných prácach, ktoré z prevažnej väčšiny vykonávali traktoristi sami.

IV. Interakčné situácie v strojových osádkach podľa druhu prác — Interactions within the machine operator teams in relation to the type of work

Druh prác	Podiel dní odpracovaných v interakčnej konfigurácii v %			
	sám	v dvojici	v trojici	vo viacpočetnej konfigurácii
I. fáza jarných prác	75,0	19,0	4,5	0,6
II. fáza jarných prác	56,0	41,3	2,7	0,0
Žatevné práce	50,0	40,4	7,7	1,9
Jesenné práce	40,0	54,6	3,1	2,3
$\bar{x}$	57,4	35,2	3,9	1,6

Interakčné situácie pribúdajú u zberových prác, prípadne u ostatných jesenných prác. Variabilitu interakčných konfigurácií v podstate vyčerpávajú práce v dvojiciach a individuálna práca.

Analýza trvalosti personálneho obsadenia agregátov (opakovanosti interakčných situácií) ukazuje, že v pracovných obdobiach, ktoré umožňujú vyšší výskyt interakčných situácií, sa relatívne znižuje ich trvalosť (opakovanosť).

Pracovisko

Frekvencia a rozsah interakčných situácií na pracovisku závisí od druhu vykonávaných prác, technologického postupu a organizácie pracovných postupov (tab. V). Z hľadiska druhu prác, klasifikovaných

V. Interakčné situácie na pracovisku podľa druhu prác — Interactions at the work place in relation to the type of work

Druh prác	1	2	3	4	5	6
I. fáza jarných prác	42,9	57,4	33,3	66,7	0,1116	2,8
II. fáza jarných prác	60,0	40,0	42,7	57,3	0,0983	2,4
Letné práce	67,3	32,7	45,0	55,0	0,0556	3,9
Jesenné práce	65,0	35,0	42,8	57,2	0,1613	3,7

1 až 6 — text záhlavia totožný s tab. III

aproximatívne pracovnými fázami v priebehu roka zisťujeme, že frekvencované interakčné situácie a viacpočetné interakčné konfigurácie vytvárajú na prvom mieste zberové práce. Tieto práce majú súčasne najvyšší interakčný rozsah a kooperatívnu náročnosť. Prejavuje sa to tak v podiele pracovísk vytvárajúcich interakčné situácie a v podiele pracovníkov vstupujúcich do interakcií, ako aj v interakčnej intenzite, vyjadrenej koeficientom interakcie.

ZÁVER

Z interakčnej analýzy práce mechanizátorov rastlinnej výroby vyplýva, že:

- a) pre premenlivosť a nízku početnosť pracovno-interakčných situácií, ktorá je ešte vždy charakteristická pre pracovnú situáciu traktoristov-mechanizátorov, sa žiada v záujme zvyšovania sociálnej integrovanosti kolektívov uplatňovať doplnkové interakčné formy (spoločné prerokovávanie úloh, výrobné porady, BSP);
- b) priemyslové formy organizácie práce zvyšujú interakčný obsah práce;
- c) v operatívnej organizácii prác sa žiada zohľadňovať požiadavku stability interakčných konfigurácií tak v rámci strojových osádok, ako aj pracovísk;
- d) vytváranie trvalých pracovných kolektívov umožňuje prekonať

vať nízky interakčný obsah mnohých pracovných operácií a eliminovať jeho sociálne dôsledky;

e) organizácia trvalých kolektívov na princípe technologickej delby práce by mala zohľadňovať popri technicko-organizačných hľadiskách aj vyrovnávanie a kombináciu interakčných obsahov jednotlivých operácií; jadrom pracovných úloh každého kolektívu by mali byť práce s vysokým interakčným obsahom, ktoré by určovali veľkosť a profesno-kvalifikačnú štruktúru kolektívu, doplnené o práce vytvárajúce interakčné situácie len v malej miere (príprava pôdy, ošetrovanie počas vegetácie a podobne);

f) s postupujúcim rozširovaním uplatňovania priemyslových výrobných a pracovných postupov budú v kolektívoch traktoristov-mechanizátorov ustavične pribúdať práce s vyšším interakčným rozsahom.

Literatúra

ATTESLANDER, P.: Methoden der empirischen Sozialforschung. Berlin — New York, W. de Gruyter 1975, s. 157.

BALES, R. F.: Interaction process analysis. 1950.

BLAAS, G. — HASPRA, R. — MACH, F. — SAGARA, D.: Formovanie socialistického výrobného kolektívu v podmienkach štruktúrálnej prestavby poľnohospodárstva. [Záverečná správa.] Bratislava, VUEPP 1979a.

BLAAS, G. — MACH, F. — SAGARA, D.: Výsledky sociologickej analýzy niektorých stránok organizácie pracovných kolektívov poľnej rastlinnej výroby. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 15, 1979b, č. 1, s. 17-30.

BLAAS, G. — MACH, F. — SAGARA, D.: Analýza delby práce v kolektívoch mechanizátorov rastlinnej výroby. Zeměd. Ekon., 26, 1980, č. 1, s. 33-44.

HOMANS, G. C.: Theorie der sozialen Gruppe. Köln u. Oppladen. Westdeutscher Verlag, 1970, s. 105 a 113.

HORÁKOVÁ, E.: Sociologická analýza pracovní situace. Stud. Inform. ÚVTIZ - Sociologie, Praha, 1968, č. 4.

STOLLBERG, R.: Arbeitssoziologie. Berlin, Verlag Die Wirtschaft 1978.

WÖRTERBUCH der marxistisch-leninistischen Soziologie. Berlin, Dietz V. 1969.

Došlo dňa 2. 10. 1980

БЛААС, Г. — ГАСПРА, Р. (Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Братислава): Взаимодейственный анализ в коллективах механизаторов в растениеводстве Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 17, 1981 (1): 1-11.

Внедрение промышленных аспектов в материальную базу и в организацию растениеводства ведет к новым трудовым условиям и к специфическим требованиям к созданию первичных рабочих коллективов. Их формированию следует уделять повышенное внимание в руководящей работе, так как эти коллективы — важный общественный фактор, формирующий цели, нормы и образцы трудового поведения для отдельных их членов. Один из основных вопросов — это какие именно предпосылки создают техника, технология и организация труда для взаимоотношений и воздействия на людей в производстве. На основе полученных на местах данных анализируется вариабильность трудово-взаимодейственных ситуаций в двух типах коллективов механизаторов, работающих в растениеводстве (в территориальном и технологическом отношении) как в традиционных условиях труда, так и в технологических линиях и по разным видам трудовых процессов. Делается вывод, что возможность установления взаимоотношений в рамках обслуживания машинного агрегата дана прежде всего его конструкцией; что касается организации труда, рекомендуется стремиться к сохранению постоянного персонального состава обслуживающих коллективов. Промышленные формы организации труда (концентрация рабочих мест, сукцессивная или одновременная кооперация работ) повышают взаимодействие между механизаторами во время работы (в условиях передвижной техники).

организация труда; социальная организация; рабочий коллектив; взаимодействия

BLAAS, G. — HASPRA, R. (Economic Research Institute for Agriculture and Food, Bratislava): *An Interaction Analysis in the Teams of Machine Operators in Plant Production*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 17, 1981 (1) : 1-11.

Industrial elements, applied to the material base and organisation of plant production, form new working conditions and impose specific requirements on the formation of primary working teams. On the managing level, a thorough attention should be paid to the formation of working teams because they are an important social factor affecting the aims, standards and patterns of the working attitude of individual members. One of the basic problems is the influence of agricultural machinery, technology and labour organisation on mutual relations at the working place. On the basis of results obtained in a field investigation, the variability of the working and interaction situations in two types of teams of agricultural machine operators in plant production (territorial and technological) was analysed, both under traditional working conditions and in technological lines and different processes. It was concluded that the possibility of labour interaction among the members of the machine team is given first of all by the machine design; it is recommended to form permanent teams of machine operators. The industrial forms of labour organisation, particularly by concentrating the work places and by application of successive or simultaneous work cooperation, increase the interaction scope of the machine operator teams (operators of the mobile agricultural machinery).

labour organisation; social organisation; working team; interaction

BLAAS, G. — HASPRA, R. (Forschungsinstitut für Ökonomik der Landwirtschaft und Ernährung, Bratislava): *Interaktionsanalyse in Arbeitskollektiven der Mechanisierungsbrigaden in der pflanzlichen Produktion*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 17, 1981 (1) : 1-11.

Die Betätigung industriemäßiger Elemente in der materiellen Basis und in der Organisation der pflanzlichen Produktion bietet neue Arbeitsbedingungen und stellt spezifische Ansprüche auf die Gestaltung primärer Arbeitskollektive. Dem Formen dieser Arbeitskollektive muß von seiten der Leitungspraxis entsprechende Aufmerksamkeit gewidmet werden, da diese Kollektive einen wichtigen, die Ziele, Normen und Vorbilde des richtigen Verhaltens einzelner Mitglieder prägenden gesellschaftlichen Faktor darstellen. Eine der grundsätzlichen Fragen dabei ist, welche Voraussetzungen die Technik, die Technologie und die Arbeitsorganisation für den gegenseitigen Kontakt und die Beeinflussung der Menschen am Arbeitsplatz gewährleistet. Dieser Beitrag analysiert aufgrund der in Terrainuntersuchungen gewonnenen Ergebnisse die Variabilität des Vorkommens von Arbeits-Interaktionssituationen in zwei Organisationstypen der Arbeitskollektive der Mechanisierungsbrigaden in der pflanzlichen Produktion, d. h. dem territorialen und dem technologischen Typ, u. zw. bei traditioneller Arbeitsorganisation und in technologischen Linien, sowie auch bei verschiedenen Arten der Arbeitsprozesse. Der Beitrag gelangt zur Schlußfolgerung, daß die Möglichkeiten von Arbeitsinteraktionen im Rahmen einer Besetzung des Maschinenaggregats vor allem durch dessen Konstruktionslösung bedingt sind; für die Arbeitsorganisation empfiehlt es sich eine beständige personelle Zusammensetzung der einzelnen Aggregatbesetzungen anzustreben. Die industriemäßigen Formen der Arbeitsorganisation steigern den Interaktionsinhalt der Arbeit der in den Mechanisierungsbrigaden auf der mobilen Landtechnik eingesetzten Werk tätigen, u. zw. insbesondere durch die Konzentration der Arbeitsstätten und durch Anwendung einer sukzessiven oder simultanen Arbeitskooperation.

Arbeitsorganisation; Sozialorganisation; Arbeitskollektiv; Interaktionssituation

Adresa autorov:

Ing. Gejza Blaas, CSc., ing. Rudolf Haspra, CSc., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 880 27 Bratislava

POKYNY PRO AUTORY VĚDECKÉHO ČASOPISU SBORNÍK ÚVTIZ - SOCIOLOGIE ZEMĚDĚLSTVÍ

Časopis Sborník ÚVTIZ - Sociologie zemědělství uveřejňuje původní vědecké práce, stručná sdělení a přehledné referáty, tzn. práce, jejichž podkladem je studium literatury a které shrnují nejnovější poznatky a současný stav v dané oblasti.

Autor je plně odpovědný za původnost práce a za její věcnou i formální správnost. K práci musí být připojen souhlas vedoucího pracoviště s publikací článku a prohlášení autora o tom, že práce nebyla publikována jinde.

O uveřejnění prací rozhoduje redakční rada časopisu, a to se zřetelem k lektorským posudkům, vědeckému významu a přínosu a kvalitě prací.

RUKOPISY MUSÍ VYHOVOVAT TĚMTO PODMÍNKÁM:

1. Úprava rukopisu musí odpovídat státní normě ČSN 88 0220 (formát A4, 30 řádek na stránku, 60 úhozů na řádek, mezi řádky dvojité mezery). Texty k obrázkům a grafům jsou na zvláštním listě v češtině a angličtině; vlastní popis je český. Tabulky se číslují zvlášť římskými číslicemi a jsou též na zvláštních listech.

2. Rukopis původní práce má zpravidla tyto části:

- a) Název práce — výstižný a stručný (nemá přesahovat 85 úhozů)
- b) Jména autorů se uvádějí bez titulů se zkratkou křestního jména
- c) Úvodní stať — krátké odůvodnění provedené práce a stav studované otázky
- d) Materiál a metoda — metody se popisují pouze tehdy, jsou-li původní; popis metody by měl umožnit, aby se podle něho mohl použitý pracovní postup opakovat
- e) Výsledky — uvádějí se pouze skutečné nálezy a zjištění
- f) Diskuse — zhodnocení zjištěných výsledků se zřetelem k činitelům je ovlivňujícím
- g) Literatura — musí odpovídat státní normě ČSN 01 0197, tj. citace seřadit abecedně podle jména prvních autorů; příjmení jména (verzálkami); zkratka křestního jména (dvojtečka); plný název práce (tečka); úřední zkratka časopisu, ročník, rok vydání, číslo, první stránka — poslední stránka (před číslo se uvádí zkratka č. a před první stránku s.); u knih je uvedeno místo vydání, vydavatel a rok. Odkazy na literaturu v textu jsou uvedeny jménem autora (čárka) a rok vydání.
- h) Souhrn — má vystihovat jen to nové a podstatné, co práce přináší. Nemá překročit rozsah 10 řádků. Začíná jménem autora (v závorce je uvedeno pracoviště), titulem článku a kompletní citací. K rukopisu se připojí tři exempláře souhrnu navíc, a to na samostatných listech.
- i) Klíčová slova — připojí se po vynechání řádku pod souhrn. Klíčovým slovem rozumíme substantivum, které je nutné pro věcné zařazení předložené práce. Klíčová slova se řadí směrem od obecnějších výrazů ke konkrétním. Začínají malým písmenem a oddělují se středníkem. Jejich počet závisí na povaze práce a neměl by klesnout pod tři a převýšit dvanáct slov.
- j) Adresa autora (autorů) — uvádí se plné jméno, akademické, vědecké a pedagogické tituly, jakož i podrobná adresa pracoviště s PSČ.